

**Надруковано:**

Вишницька Ю.В. Міфологічний сценарій «Втраченого раю»: сучасний духовно-сакральний контекст / Ю. В. Вишницька. // Літературознавчі студії. Вип. 31. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – С. 58-63. **фахове видання**

**Вишницька Ю. В.,**  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри теорії, історії та  
методики викладання  
зарубіжної літератури  
Гуманітарного інституту  
Київського університету  
імені Бориса Грінченка

**МІФОЛОГІЧНИЙ СЦЕНАРІЙ «ВТРАЧЕНОГО РАЮ»:  
СУЧАСНИЙ ДУХОВНО-САКРАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ**

*Статтю присвячено одній із ключових міфологем: міфологемі «Втраченого Раю». На матеріалі духовно-сакральної літератури досліджено сучасний етносценарій «втрати та знаходження раю». Сценарій реконструйовано через призму універсальної міфологеми шляху з використанням фреймового аналізу.*

**Ключові слова:** *бінарна опозиція, міф, міфологічний сценарій, сакральний, трансформація, фрейм, етнокультурний стереотип.*

*Статья посвящена одной из ключевых мифологем: мифологеме «Потерянного Рая». На материале духовно-сакральной литературы исследован современный этносценарий «потери и обретения рая». Сценарий реконструирован через призму универсальной мифологеми пути с использованием фреймового анализа.*

**Ключевые слова:** *бинарная оппозиция, миф, мифологический сценарий, сакральный, трансформация, фрейм, этнокультурный стереотип.*

*The article is devoted to one of the key mythologeme of “the Lost Paradise”. The modern ethnical script of “Paradise Lost and Paradise Regained” is being researched on the material of the religious literature. It is being reconstructed through the prism of the universal mythologeme of “the road” with the use of the frame analysis.*

**Keywords:** *binary opposition, myth, mythological script, sacred, transformation, frame, ethno-cultural stereotype.*

Об'єктом нашого дослідження є міфологічний сценарій «Втрачений Рай».

Рай, будучи міфологічним синонімом «золотого віку», в соціокультурному аспекті є втіленням мрії про досконале суспільство. Якщо в давні часи золотий вік – це певний часовий відрізок (коли боги жили на землі й могли безпосередньо спілкуватися зі смертними: для євреїв – це час «Книги Буття» Старого Заповіту, для греків – час Олімпійських ігор, для єгиптян – це епоха Озіріса), то в епоху Середньовіччя хронотоп

перетворюється на міфологему «Втраченого раю». Окрім часової парадигми, що визначає можливість/неможливість його реалізації, існують ще й «географічні» локуси Раю: недосяжні острови блаженних, де правителем є Кронос, Сатурн, космічні помешкання Сіріуса й Оріона; Ельдорадо, Шамбала, Вирій, Авалон тощо. Усі ці локуси міфологізованого абсолютного щастя у світовій міфології уявляються Центрами Істинного Світу, сакральним центром, до якого скерована душа людини: «Как любой "рай", - пише Мірча Еліаде, - Эдем располагается в Центре Мира, где берет начало река с четырьмя рукавами» [Элиаде Мирча 2002, 78].

У біблійній традиції «рай» є синонімом «саду» (етимологічно це слово персидського походження означає «сад»). Архімандрит Никифор уточнює: «Так названо прекрасное жилище первого человека, описанное в кн. Бытия. Рай, в котором пребывали первые человеки, был для тела вещественный, как видимое блаженное жилище, а для души – духовный, как состояние благодатного общения с Богом и духовного созерцания тварей» [Библейская энциклопедия 1990, 594].

Особливості міфологічного сценарію про «Втрачений Рай», названого серед базових (Дж. Лакофф, Е. Маккормак), домінантних (О. П. Чудинов), ключових (Н. Д. Арутюнова) метафоричних моделей (так як вони відносяться до таких, що створюють аналогії та асоціації між різними системами понять і породжують більш часткові метафори [див.: Арутюнова 1999]), проаналізуємо в релігійно-сакральній сфері на матеріалі сучасних православних журналів «Отрок», «Фома», «Ионинский листок» (відповідні скорочення: О, Ф, ИЛ).

На сторінках цих видань міфологема «Рай» реалізується за допомогою фреймів.

У культурно-символічному вимірі сценарій «Втрачений Рай» - це моделювання однієї з центральних універсальних міфологем – «шляху».

Локусно «Рай» репрезентовано двома векторами, що відображають вихідну бінарну опозицію верху та низу: «Земний Рай» і «Небесний Рай».

Характерно, що верхня точка опозиції – це семантичний багаточлен «небесної споруди», який на сторінках видань актуалізується синонімами «Место во Вселенной» (роздуми філософа Миколи Трубнікова «розсувають» земне царство раю до уселенських, космічних масштабів: *«Где то место вселенной, где мы могли бы расположиться без масок и без страха быть изгнанными в промозглый холод декабрьского предполночного часа? Может ли быть вообще такое место в этом мире для нашей обнаженной души, где она может отогреться, где мы могли бы снять всю эту чуждую нам поклажу и дать, наконец, отдых усталым мускулам нашего тела и еще более измученным мускулам нашего лица? Где же, наконец, то место вселенной, где мы хотели бы умереть? Ибо именно оно и только оно есть то место, где нам стоит жить»* (ИЛ № 18 (556) 2010)); «Земля обетованная» («О, если б мы с вами, друзья мои, всегда были заняты только такими мыслями, с которыми без стеснения и стыда могли бы показаться перед подобным зеркалом! Тогда мы приближались бы к совершенству. Однако

даже при едва-едва критическом рассмотрении своих мыслей мы, к сожалению, убеждаемся, что совершенство от нас так же далеко, как земля обетованная» (О №3, 2008: 7)); «истинное пристанище» (див., наприклад: О №4, 2008: 24).

Семантика «константності» концентрується в міфологемі «Город» (з прозорою символікою огороження, замкнутості): «Главным источником для изображения /.../ рая как города [является] Откровение святого Иоанна Богослова. Греческое слово, обозначающее рай, происходит от древнеиранского – «отовсюду огороженное место». Представление о рае как о месте прежде всего замкнутом, изолированном – одно из самых устойчивых в христианском предании. Образ огороженного стеною небесного селения встречается в святоотеческой литературе» (ИЛ № 18 (556) 2010). Мотив огороженого, замкнутого простору рефлексує до початкової точки міфосценарію: Рай – Едемський сад (див.: О №3, 2008: 23).

Фрейм «Локус», експлікований, з одного боку, «Небесним Раєм», має ще один вертикальний вектор: «майбутнє»: «грядущее царство» (одним із варіантів моделювання такого «грядущего Царства» (О №4, 2008: 45) є радянсько-соціалістичний сценарій побудови «нового та світлого майбутнього» (О №6, 2008: 30; О №2, 2009: 18)).

Таким чином, хронотопно «Небесний Рай» - «там і завтра» - верифіковано «Вічністю», «Усезагальністю», «Справжністю», «Вищою царственністю (Ф № 2 «АНАТОМИЯ ОТКАЗА, или Нужно ли православие "свободному человеку")»). Саме міфологема «Небесний Рай» локусом «істинна наша Батьківщина» актуалізує космогонічний сценарій: «Передайте Любви моё глубокое сочувствие ей и великое желание преодолеть скорбь смерти и легко, радостно перейти в будущую жизнь, истинную родину нашу, уготованную нам от создания мира, где человек сделается подобным Ангелам, где лице его просветится яко солнце». (О №6, 2008: 20)

Розімкненість Небесного Раю експлікована міфологемою «Воріт, Дверей» (ИЛ № 18 (556) 2010).

«Земний Рай», на відміну від «Небесного Раю», являє собою підробку (у багатьох контекстах вживаються елементи порівняння-уподібнення: «это был почти рай на земле» (О №3, 2008: 29; див. ще: О №4, 2008: 4; ИЛ № 25 (563) 2010; ИЛ № 18 (556) 2010).

Втіленням Небесного раю на землі православна церква вважає свято Паски: «В праздник Пасхи еще а этой жизни человек как никогда может прикоснуться к этой ликующей радости грядущего воскресения, ощутить явление на земле Небесного царства» (ИЛ № 15 (553) 2010).

Утопічність раю на землі пов'язується з іманентним даному сценарію мотивом гріха (О №6, 2008: 37; О №6, 2008: 7).

Абсолютна ж десакралізація «Раю» відбувається під час накладання опозитивних ціннісних орієнтирів Світової Вісі: коли «Рай» стає «Пеклом» (О №3, 2008: 44; «О каких потерях плачут люди? Плачут о потерянной родине, об умерших родных, об украденных деньгах. Но разве всё это можно сравнить с потерей рая? Богач, превратившийся в последнего нищего, —

*это бледная тень того изменения, которое произошло с нашими прародителями. С высоты легко упасть, но на высоту трудно подняться. И наши прародители, утратившие блаженство, стали так же жалки и беззащитны, как птенец, упавший из гнезда. Они ещё не знали, что это не последняя точка падения, что им придётся падать ещё, дальше, глубже, до самого ада. Их длинная жизнь, проведённая в ожидании спасения, подошла к концу, и они, отделившись душами от тел, сошли в мрачное и безрадостное место» (О №3, 2009: 4-5).*

Локус «Земний Рай» топонімічно представлено на сторінках видань «Святой Русью» (О №6, 2008: 55); Норвегією (О №6, 2008: 57); Парижем (О №3, 2008: 58); Римом... Цікаво, що усі топоси змикаються в міфологемі «Дому» як початку й центру шляху: *«Радость в начале пути оттого и случается, что мы наконец-то уходим от своих обленившихся чувств и идём — домой, к дому, который мы снова увидим и почувствуем всей душой; и радость в начале этого пути не сравнима с полной, глубокой, новой радостью возвращения... Дома! Слава Богу!» (О №6, 2008: 57).* Саме міфологема «Дому» поєднує два вектори опозиції «верх-низ».

Сценарій «Втраченого Раю» розгортається у просторі, форма якого визначається не топосами (окремі міста, поселення), не протяжністю (до меж країни) та не розз'єднаністю двох протилежних локусів: земного та небесного раю, а вертикаллю, що вибудовує відносини між верхнім і нижнім світами, де співіснують центри горизонтально-вертикальної парадигми: минулого (втраченого Едему), теперішнього («міщансько-тваринного» раю з його грошовими законами (О №5, 2009: 12)) і майбутнього (розімкненого у вічність «Царства Небесного»). Хронотоп у цьому сценарії розгортається вертикально і рухається або зверху донизу, або знизу вгору. Звідси – стійкий мотив вибору, відчуття постійного балансування (О №4, 2008: 63).

Духовно-релігійні тексти неодноразово актуалізують такий рух локусною вертикаллю: *«Сыны человеческие, доколе будет отягощено сердце ваше? Жизнь спустилась к вам — разве не хотите вы подняться и жить? Но куда вам подняться, если вы высоко и положили на небо главы свои? Спуститесь, чтобы подняться, и поднимайтесь к Богу: вы ведь упали, поднявшись против Него» (О №2, 2009: 12-13),* розгортаючи центральну для міфологічної традиції міфологему «шляху». Вертикаль, спрямована знизу вгору, свідчить про центричність шляху, «стиснута» ж до меж одного локусу (а саме «земного раю»), вона маніфестує зупинку, кінцеву точку шляху (О №3, 2008: 17).

Ключовим в осмисленні універсальної міфологеми шляху є мотив повернення, який семантично зближує обидва «Дома» (що на землі і що на небі) архетипом Отця (О №2, 2009: 15).

У сценарії «Втраченого Раю» з'являється ще один локус: «пустелі», що реконструює міфологічний сюжет пошуків «Земли Обетованной» (див. «Сповідь» блаженного Августина «Половина души моей» («*Не Ты ведь, а пустой призрак и моё заблуждение были моим богом. И если я пытался пристроить её тут, чтобы она отдохнула, то она катилась в пустоте*

*и опять обрушивалась на меня, и я оставался с собой: злосчастное место, где я не мог быть и откуда не мог уйти. Куда моё сердце убежало бы от моего сердца? Куда убежал бы я от самого себя? Куда не пошёл бы вслед за собой? Зачем вам опять и опять ходить по трудным и страдным дорогам? Нет покоя там, где вы ищете его. Ищите, что вы ищете, но это не там, где вы ищете. Счастливой жизни ищете вы в стране смерти: её там нет. Как может быть счастливая жизнь там, где нет самой жизни? (О №2, 2009: 12-13)) та «сповідь» Протоієрея Андрія Ткачова («Во внутреннюю ли, или во внешнюю пустыню; навсегда ли, или время от времени, но нужно уходить, убежать, удалиться. Причём пораньше, чтоб не так, как запутавшийся барин-писатель (разумею Толстого), уйти на старости в никуда и умереть без Причастия... Затем будет страшное знакомство с собой. Сам себя человек не знает, пока не окажется в полном одиночестве, в земле сухой, в земле тени смертной, по которой никто не ходил, и где не обитал человек (Иер. 2, 6). Все страсти проснутся, все мелкие змейки станут драконами. Всё, о чём даже не подозревал человек, станет явью, и горькое познание себя родит плач такой силы, что нужно будет воистину жить в пустыне, чтобы так плакать ...Только в пустыне возможна настоящая встреча человека с самим собой, настоящий взгляд Дориана Грея на свой портрет. Пустыня красива, молящемуся человеку она вожделенна, но всё же жизнь в ней страшна... Конечно, не стоит бежать на вокзал за билетом. Но стоит, вместо просиживания вечера у телевизора, выйти в соседний парк, чтобы, подняв воротник и засунув руки в карманы, не спеша прогуляться, читая в уме псалмы. Возвращаясь домой, можно отказаться от лифта и подняться на свой этаж пешком. Можно лечь спать, не ужиная, и перед сном досыта почитать Исаию или Откровение. Уже засыпая, можно вспомнить о том, что патриарх Иаков спал, подложив под голову камень, а некоторые сейчас вовсе не спят, стоя на молитве. Сокрушённо вздохнув, можно уснуть. Ваш путь к пустыне начался» (О №2, 2009: 4-6)).*

Так, даний контекст моделює «зворотній сценарій» космогонічного міфу (не від пустелі (ізоморфа «початку», «хаосу»), а – до пустелі – Обителі Духу. Цікаво, що ця обитель знаходиться не зовні, а всередині: це – центр мікрокосму (людської душі). Так, у сценарії з'являється ще один «локусний» фрейм: «Людина»: «И рай, и ад человек носит в себе самом» (О №3, 2009: 47), така амбівалентність змикає бінарності. А поява третього локусу у фреймовій структурі міфологічного сценарію «Втраченого Раю» проектує його «продовження»: «Віднайденного Раю».

#### Література

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. - М.: «ЯРК», 1999. 2. Библейская энциклопедия. Иллюстрированная полная популярная. Труд и издание Архимандрита Никифора. Репринтное издание. М.: Терра, 1990. – 902 с. 3. Колесник О.С. Автореферат дисертації «Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру

фентезі)». Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2003. — 20 с. 4. Косарев А.Ф. Философия мифа: Мифология и ее эвристическая значимость.— М.: ПЕР СЭ, СПб: Университетская книга, 2000.— 304 с. 5.Островский А.Б. Парадигма мифологического мышления: очерк вклада К. Леви-Стросса. Спб., 2004. – 182 с. 6. Лакофф Дж. Джонсон М. Когнитивные аспекты языка. В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. – М.: 1988. - №23. – С. 34 -58. 7. Лангаккер Р.У. Когнитивная грамматика. М., 1992. 8. Третьякова Е.А. "Культурные сценарии" в произведениях Дж.Толкина: проблемы их трансформации в переводе // Материалы межвузовской конференции "Герценовские чтения". Иностранные языки. СПб.: РГПУ им. А.И.Герцена, 2005. - С. 145-146. 9.Федорова С.В. Использование элементов мифологического мышления в массовой коммуникации / С.В. Федорова // Ученые записки Казанского государственного университета (филиал в г. Набережные Челны). Юбилейный выпуск. Набережные Челны: Бизнес-Медиа. 2004.– С. 184-189. 10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып . 23. Когнитивные аспекты языка . М ., 1988. 11.Чуличков А.И. Мифологическое пространство и пространство научных представлений. // <http://www.newscience.ru/konferencia/time-prostr2002/chulichkov-full/> 12. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. - Екатеринбург, 2003. - 248 с. 13. Элиаде Мирча. История веры и религиозных идей. Том первый: от каменного века до элевсинских мистерий. / Перевод Н.Н.Кулаковой, В.Р.Рокитянского и Ю.Н.Стефанова. М.: Критерион, 2002.